

Házasságkötési rítusok az ókori Rómában

Karen K. Hersch monográfiája a római házasságkötés szertartását és a szertartás jelentéstartalmát vizsgálja, elsődlegesen az irodalmi forrásokra támaszkodva. A bevezetésben vázolja a kérdés problematikáját, külön figyelmet szentelve azon ténynek, hogy nem áll rendelkezésünkre egységes, egyetlen szerző tollából származó leírás a házasságkötés rítusairól, így tehát azokat különböző korok szerzőinek ábrázolásaiból kell rekonstruálnunk, ami nagyban megnehezíti egy ellentmondásmentes kép megrajzolását.

Az első fejezet a házasságkötés és a házasság jogi hátterét vizsgálja. A házasság (*matrimonium, nuptiae*) kezdetben – nagy valószínűséggel – együtt járt a férjnek a feleség feletti úgyszólván korlátlan hatalmával (*manus*), ugyanakkor már a XII táblás törvény idején is létezett a férji hatalmat nem keletkeztető házasság. Ennek megfelelően a római jog megkülönböztet *manusos* és *manus nélküli* házasságot. Minthogy a rómaiak családjogi viszonyaikat is hatalmi formációként látták, ki kell emelni, hogy jogintézménynek a férji hatalom számított, a házasságot magát csupán joghatásokkal bíró ténynek tekintették. A *manusos* házasságnál a feleség *capitis deminutio minimát* szenvedett el, vagyis az apai hatalom (*patria potestas*) alatt álló nő apja hatalma alól férje hatalma alá került, az önjogú nőt pedig a férji hatalom keletkezése megfosztotta önjogúságától. A *manus nélküli* házasság esetén a feleség nem szenvedett el *capitis deminutio minimát*, s ha önjogú volt, megmaradt önjogúnak, ha pedig apja hatalma alatt állt, nem vált ki annak *agnatiójából*.¹ Római házasságot (*matrimonium iustum, matrimonium iuris*

1. A szakirodalomban vitatott, hogy a *manus*, vagyis férji hatalom alatt álló feleség tagja-e a férj *agnatiójának*. Az *agnatióba* tartozás ellen foglal állást a magyar szakirodalomban: tanulmányában Brósz Róbert (*Ist die uxor in manuein Agnat?* *Annales Universitatis Budapestiensis* 18. 1976. 1. skk.), tankönyvükben Földi András és Hamza Gábor (*A római jog története és intézményei*. Budapest 2010¹⁵. 240.), valamint tankönyvében és tanulmányában Nótári Tamás (*Római köz- és magánjog*. Kolozsvár 2011. 208; *De matrimonio cum manu*. *Jogtörténeti Szemle* 2005/2. 52. skk.), mellette a Brósz Róberttel közös tankönyvben (Brósz vonatkozó tanulmányának megjelenése előtt) Pólay Elemér (*Római jog*. Budapest 1974. 148. sk.), tankönyvükben Molnár Imre és Jakab Éva (*Római jog*. Szeged 2001. 135.) és tanulmányában Gedeon Magdolna (*Még egyszer arról, vajon agnát rokon-e az uxor in manu?* *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica* 27/1. 2009. 33. skk.).

civilis) csak római polgár köthetett, hiszen annak a *conubium* előfeltétele volt, a latinjogúak és a *peregrinus*ok egymás közötti vagy római polgárral kötött házassága csak *matrimonium iuris gentium*nak számított, amely nem keletkezett civiljogi joghatásokat, és amelyet a rómaiak nem ismertek el házasságnak. Az ősi jogban a házasságot kölcsönös, *stipulatio*, illetve eredetileg *sponsio* formájában tett házassági ígéret (eljegyzés, vagyis *sponsalia*) előzte meg, amely a házasság megkötésére kötelezte a feleket. Ezt eredetileg a menyasszony apja és a vőlegény (illetve, ha utóbbi is hatalom alatt állt, akkor annak apja), utóbb a két házasulandó fél tette meg.² A kései köztársaság korában már alakszerűtlen kölcsönös ígéret formájában jött létre az eljegyzés, amiből a házasság megkötésére nem származott jogi igény (*liberabent esse matrimonia*). A posztklasszikus kortól vált szokássá az eljegyzési foglaló (*arrhas ponsalicia*) adása, amelyet a házasságtól kellő indok nélkül visszalépő fél elvesztett, illetve kétszeresen fizetett vissza.³

A következő három fejezetben Hersch a házasságkötés rítusait elemzi – számos ponton kitekintést téve bizonyos görög párhuzamokra –, valamint kitér a házasságot oltalmazó istenségek szerepére. Bizonyos napokat, illetve időszakokat eleve alkalmatlannak tekintettek házasságkötésre. Ilyennek minősült minden hónapban a *Kalendae* és az *Idus* (*dies feriati*), ugyanis e napokon tilos volt bárkivel szemben erőszakot alkalmazni, márpedig a házasságkötéshez egyfajta, a szűz menyasszonnyal szemben elkövetendő erőszak képzete kötődött. Hasonlóképpen nem kötöttek házasságot a *Kalendae*, a *Nonaet* és az *Idus* követő napokon, amelyek *dies atrin*ak számítottak. Február második és március első fele, az egész május nem volt alkalmas a *confarreati*óra, ezzel szemben e szempontból szerencsés időszaknak számított június második fele és az egész július.

A házassági rítusok két fontos célt voltak hivatottak szolgálni, egyfelől védeni kívánták a házasságot a terméketlenséggel szemben, másfelől a menyasszonynak egyik házközösségi kultuszból a másikba való átmenését akarták biztonságossá tenni.⁴ A menyasszonyt Mutinus Titinus *fascin*usára ültették, akinek lefátyolozva és *toga praetextat*ában mutattak be áldozatot, majd a menyasszony gyermekkori játékszereit és a *toga praetextat*át, amit házasságának napján végleg le kellett vetnie, a *lar familiaris*nak áldozta. A menyasszony haját egy olyan lándzsa hegyével rendezték, amellyel korábban már megölték egy embert, hogy annak életereje a menyasszonyét nő-

2. Az eljegyzéshez lásd Kupiszewski, H.: *Das Verlöbniß im altrömischen Recht*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 77. 1960. 128. skk.; Kaser, M.: *Das altrömische ius*. Göttingen 1949. 259.

3. Nótári T.: *Római köz- és magánjog*. Kolozsvár 2011. 212.

4. Latte, K.: *Römische Religionsgeschichte*. München 1960. 96.

velje.⁵ A házassági szertartás *auspiciummal* kezdődött, majd áldozatbemutatás következett (utóbb a völgegy házába érve az áldozati állat, kezdetben disznó, majd birka zsírával, illetve faggyújával keni meg a menyasszony jövőd férjének kapufélfáját), az áldozatbemutatás utáni lakoma, a *coena nuptialis*, az esthajnalcsillag feljöveteleig tartott.⁶

A *coena nuptialis* a szertartás legfontosabb része, a *deductio in domum-mariti*, a férj házába való bevezetés követte,⁷ amelynek kezdő aktusa a menyasszonynak anyja öléből történő szimbolikus elrablása volt, amely szokást Plutarkhos a szabin nők elrablásának eseményétől eredezteti,⁸ s amelyben kétségkívül szerepet játszott a nőrablás – mint házasságkeletkeztetési mód – hajdani szokásának emléke is.⁹ A menetet egy fáklós fiú nyitotta, két másik ifjú vezette a menyasszonyt, aki után rokkát, orsót, kosarat és edényeket vittek mintegy későbbi háztartási teendőire utalva (a menyasszony három *ast* hozott magával szülei házából, az egyiket férjének adta, a másikat a *lar familiaris* oltárára tette, a harmadikat pedig a jövőd férje lakhelyét őrző *larok* szentélyében helyezte el); a menet tagjai galagonyából készült fáklókat vittek magukkal, nászénekeket énekeltek, pénzt és diót szórtak a nézők közé, mindezek, valamint a *fescenninaioctio*¹⁰ a szerencsétlenséget volt hivatott távol tartani.¹¹ Eközben újra meg újra felhangzott a rituális, ám a történelmi korra már elhomályosult értelmű *talasse*, vagy *talassio* kiáltás.¹² Jövőd otthonukba érve a völgegy megkérdezte a menyasszonytól: „*Quanam vocaris?*”, amire menyasszony az „*Ubitu Gaius, ego Gaia.*” választ adta, amellyel a környezetük számára is *expressis verbis* tanúsították házassági szándékukat.¹³ A menyasszony megkente az ajtófélfát, és gyapjút kötött rá. A kísérő ifjak ezután átemelték a menyasszonyt a ház küszöbén, ugyanis Vesta oltalmazott minden kezdetet, így a ház küszöbét is, s ezt éríteni rossz előjelnek számított volna.¹⁴ Az *atriumba* égő fáklót és egy

5. Plin. *nat.* 28, 33. 34.

6. Cic. *ad Q. fr.* 2, 3, 7; Gell. 2, 24, 14.

7. Ezen aktust még a klasszikus jog is a házasság létrejöttének egyik lényegi mozzanataként tartotta számon (Pomp. D. 23, 2, 5; Ulp. D. 35, 1, 15; Scaev. D. 24, 1, 66. pr.).

8. Plut. *Quaest.* 31.

9. Benedek, F.: *Die conventio in manum und die Förmlichkeiten der Eheschließung im römischen Recht.* PTE Dolg. Pécs 1978. 25.

10. Plin. *nat.* 15, 86.

11. Plaut. *Cas.* 118; Ter. *Andr.* 907.

12. Serv. in *Verg. Aen.* 1, 651; Plut. *Quaest.* 271. *Rom.* 15.

13. Plut. *Quaest.* 30; Quint. *inst.* 1, 7, 28. E mondat értelmezéséhez lásd Forsythe, G.: *Ubi tu gaius, ego gaia. New Light on an Old Roman Legal Saw.* *Historia* 45. 1996. 240. sk.; Nótári T.: *Minden menyasszonyt Gaianak hívtak? Adalék a római házassági szertartás egy eleméhez.* *Jogelméleti Szemle* 2007/1.

14. Cat. 61, 171.

korsó vizet hoztak, s az arát így fogadván befogadták a családi kultuszba,¹⁵ a házasság megkötésének egyik legbiztosabb jeleként még Q. Mucius Scaevola is e mozzanatot tekintette;¹⁶ a háztartás vezetését a férj jelképesen a ház kulcsának átadásával ruházta át feleségére;¹⁷ a házasság megszűnése esetében a *repudium*, az eltaszítás egyik szimbolikus eleme épp a kulcsok elvételében áll.

Az ötödik fejezetben a szerző egyfelől összefoglalja az előzőekben tett megállapításait, másfelől párhuzamot von a római házasságkötés rítusai és a mai amerikai házasságkötési szertartás és szokások között. A monográfia bibliográfiával és tárgymutatóval, valamint képanyag közlésével zárul.

Hersch, Karen K.: *The Roman Wedding: Ritual and Meaning in Antiquity*. (A római házasság: rítus és jelentés az antikvitásban) Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2010. 341.

Nótári Tamás

15. Latte 97.

16. D. 24, 1, 66, 1.

17. Benedek 26; Zlinszky J.: *Állam és jog az ősi Rómában*. Budapest 1996. 104.